

ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA KINOYALI HOLATLAR

Zayniddinov Ma'rufjon Farxodjon o'g'li
Samarqand davlat chet tillari instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Bu maqolada Abdulla Qahhor ijodidagi kinoyaning qo'llanishi ko'rib chiqiladi, uning ideal va voqelik o'rtasidagi ziddiyatlarni qanday tasvirlashiga e'tibor qaratiladi. Jamiyatning satirik tasvirlari, xarakter ziddiyati, qora hazil orqali Qahhor ijtimoiy normalar va inson tabiatini tanqid qiladi. Maqolada istehzo uning asarlarida ham hazil, ham ijtimoiy tanqidni taklif qilish, hayotning murakkabliklari va inson munosabatlari haqida tushuncha berish uchun qanday kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *Abdulla Qahhor, kinoya, ijtimoiy tanqid, satira, inson tabiati, idealizm voqelikka qarshi, qora hazil, xarakter ziddiyati, o'zbek adabiyoti, jamiyat me'yorlari.*

Kirish: Atoqli o'zbek adibi, dramaturg va ijtimoiy tanqidchisi Abdulla Qahhor o'zining o'tkir zehni, kinoyani mohirona qo'llagani bilan mashhur. Uning asarlarida inson tabiatini chuqur anglash, o'z davrining ijtimoiy, siyosiy va madaniy muhitini tanqidiy anglash aks ettirilgan. Qahhorning adabiy uslubi istehzoning nozik, ammo kuchli tatbiq etilishi bilan ajralib turadi, u orqali u shaxslar ideallari va ular duch keladigan og'ir voqeliklar o'rtasidagi ziddiyatlarni yoritadi. Uning asarlaridagi kinoya ham komediya vositasi, ham ijtimoiy tanqid vositasi bo'lib xizmat qiladi, Qahhorga inson xatti-harakati va jamiyat tuzilmalariga xos bo'lgan illat va absurdlarni fosh etish imkonini beradi. Uning hikoyalarida qahramonlar ko'pincha sevgi, adolat yoki shaxsiy yutuqlar bilan bog'liq bo'lgan yuksak g'oyalarga intilishadi – faqat o'z sharoitlarining shafqatsiz va murosasiz haqiqati bilan uchrashish uchun. Ushbu umidsizlik lahzalari nafaqat qahramonlarning shaxsiy kurashlarini aks ettiradi, balki shaxsiy erkinlik va amalga oshirishni cheklaydigan ijtimoiy tizimlar va byurokratik tuzilmalarni tanqid qiladi. Qahhor kinoya yordamida o'z o'quvchilarini hayotning bema'niliklari ustidan kulishga chorlaydi, shu bilan birga ularni bu kinoyali vaziyatlar ochib beradigan chuqurroq haqiqatlar ustida mulohaza yuritishga undaydi.

Qahhor istehzoni qo'llashda asosiy jihati uning hazilni jiddiy ijtimoiy tanqid bilan uyg'unlashtira olishidir. Uning qora hazillari, garchi ba'zida satirik va hatto bema'ni bo'lsa ham, ijtimoiy bosimdan qochish yoki o'zgartirishga urinishning befoydaligini ochib beradi. Qahhor o'zining kinoyali hikoyalari orqali tomoshabinni nafaqat zavqlantiradi, balki jamiyat, siyosat va inson tabiatiga oid noqulay haqiqatlarga qarshi turishga majbur qiladi. Ushbu maqola Qahhor ijodida istehzo qanday rol o'ynashini o'rganish, uning shaxsiy orzulari va jamiyat umidlari o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilish uchun ushbu adabiy vositadan qanday foydalanishini tahlil qilishdan iborat. Maqolada uning istehzoli vaziyatlar tasvirini o'rganish orqali Qahhorning insoniy ahvol va o'z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolariga tanqidiy nuqtai nazari yoritib beriladi, kinoya qanday qilib hikoya

qilish texnikasi va ijtimoiy sharhlash vositasi bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Pirovardida, bu tahlil Qahhorning hayot murakkabliklarida mohirona yo'l ochgan, inson borlig'i haqida ham hazil, ham teran tushunchalar bergan yozuvchi sifatidagi bardavom merosiga oydinlik kiritadi.

Materiallar va usullar

Bu tadqiqotda Abdulla Qahhor ijodidagi kinoya tadqiqiga e'tibor qaratilgan bo'lib, muallifning ijtimoiy tuzilmalarni, inson tabiatini, hayot murakkabliklarini tanqid qilishda ushbu qurilmadan qanday foydalanganiga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu tadqiqot uchun asosiy materiallar Qahhorning yirik adabiy asarlari, jumladan, "Baxtga yo'l", "Uchrashuv" va bir qancha qissalari bo'lib, ularning barchasida uning uslubini tushunish uchun zarur bo'lgan istehzoli vaziyatlar va xarakter ziddiyati mavjud. Ushbu matnlar xarakterning umidsizliklaridan tortib, ijtimoiy tanqidlargacha bo'lgan juda ko'p istehzoli elementlarni taqdim etadi, bu ularni tahlil qilish uchun ideal qiladi.

Birlamchi matnlardan tashqari, Qahhor hayoti, adabiy hissalar va tarixiy sharoitga oid ilmiy maqolalar, kitoblar va tadqiqotlar kabi ikkinchi darajali materiallar tadqiqotni mazmunan mazmunli qilish uchun zarur. Bu manbalar Qahhor qalamiga mansub ijtimoiy, siyosiy va madaniy muhit haqida ma'lumot berib, uning asarlarida o'z aksini topgan yirik ijtimoiy muammolarga oydinlik kiritadi. Uning uslubi va uslubiga oid tanqidlar va akademik munozaralar, shuningdek, inson munosabatlari va jamiyat tizimlarining istehzoli tasvirining evolyutsiyasi va ta'sirini tushunish uchun ishlatiladi.

Metodika, birinchi navbatda, tanlangan matnlarni yaqindan o'qishni o'z ichiga olgan adabiy tahlilga asoslangan. Bu usul Qahhorning istehzodan ham hikoya usuli, ham ijtimoiy sharh sifatida foydalanishini batafsil tekshirish imkonini beradi. Uning qahramonlarining yuksak g'oyalari bilan ular duch kelgan og'ir voqelik to'qnash kelgan, kengroq ijtimoiy qarama-qarshiliklarni aks ettiruvchi lahzalarga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot Qahhorning hazil va istehzodan foydalanishi o'quvchiga jamiyat ideallari va inson xatti-harakatlari o'rtasidagi nomutanosiblikni yaxshiroq tushunishi mumkin bo'lgan ob'ektivni qanday yaratishi tahlil qilinadi.

Shuningdek, qiyosiy yondashuvdan foydalaniladi, bunda Qahhorning istehzodan foydalanishi boshqa adabiy an'analar, xususan, istehzo orqali ijtimoiy tuzilmalarni xuddi shunday tanqid qilgan O'rta Osiyo va Rossiya yozuvchilarining an'analari bilan taqqoslanadi. Ushbu taqqoslash byurokratik tizimlarning bema'niligi, idealizmning muvaffaqiyatsizligi va jamiyat tomonidan shaxslarga qo'yilgan cheklovlar kabi umumiy mavzularni ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, Qahhor faol ijod qilgan 20-asr o'rtalaridagi O'zbekistondagi tarixiy va ijtimoiy-siyosiy muhitni o'rganish uchun kontekstual tahlil qo'llaniladi. Madaniy kontekstni anglash Qahhor asarlaridagi kinoyani yanada samarali talqin qilishga yordam beradi, chunki bunda uning inson tabiati va ijtimoiy konventsiyalarga nisbatan tanqidini shakllantirgan ijtimoiy normalar, siyosiy tazyiqlar va madaniy kutishlar ochib beriladi.

Nihoyat, Qahhor asarlaridagi istehzoli vaziyatlar ortidagi chuqur ma'nolarni ochish uchun talqiniy yondashuv qo'llaniladi. Matnlar ichida istehzo qanday rol o'ynashini

o'rganib, tadqiqot Qahhorning inson borlig'i, jamiyatdagi qarama-qarshiliklar va inson tabiatidagi o'ziga xos illatlar haqida yetkazadigan kattaroq xabarlarini ochib berishga qaratilgan. Ushbu keng qamrovli yondashuv orqali tadqiqot Qahhorning istehzodan foydalanishi va uning jamiyat adabiy tanqididagi ahamiyatini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Natijalar va Muhokama

Natijalar

Abdulla Qahhor ijodi tahlili shuni ko'rsatadiki, uning jamiyatdagi ziddiyatlarni, inson tabiatini o'rganishda istehzo markaziy adabiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotning asosiy natijalari quyidagi jihatlarni ta'kidlaydi:

Ijtimoiy me'yorlar tanqidida kinoya: "Baxtga yo'l" va "Uchrashuv" asarida Qahhor kinoya orqali inqilobdan keyingi ijtimoiy-siyosiy tizimlar illatlarini fosh qiladi. Qahramonlarning ideallari ko'pincha byurokratik samarasizlik bilan buziladi, bu shaxsiy intilishlar va o'sha davrning qattiq ijtimoiy tuzilmalari o'rtasidagi nomutanosiblikni aks ettiradi.

Xarakter qarama-qarshiliklarida kinoya: Qahhor qahramonlari ichki qarama-qarshiliklarni tez-tez namoyish etadilar, bunda ularning xatti-harakatlari o'zlari e'tirof etgan qadriyatlarga zid keladi. Bu inson tabiatining murakkabligi va ijtimoiy kutishlarning individual xatti-harakatlarga ta'sirini sharhlaydigan istehzoli keskinlikni keltirib chiqaradi.

Ijtimoiy-siyosiy sharhlarda kinoya: Qahhor asarlarida davlat amaldorlari va ziyolilar tasviri, ayniqsa, hokimiyat arboblari ular boshqarayotgan xalq voqeligidan uzilgan holda ko'rsatilsa, ko'pincha istehzo bilan ajralib turadi. Bu ikkiyuzlamachilik va siyosiy tizimlarning xalq ehtiyojlarini qondira olmasligini fosh qiladi.

Ironiya inson tabiatining aksi sifatida: Qahhorning istehzodan foydalanishi zamirida inson tabiatining nomukammalligi va chegaralanganligi haqida fikr mujassam. Uning qahramonlari olijanob maqsadlar sari intilayotgan bo'lsalar-da, ko'pincha istehzoli vaziyatlarga tushib qolishadi, bu ularning zaif tomonlari va kamchiliklarini ochib beradi, bu esa insonning intilishlari ko'pincha ijtimoiy kuchlar yoki shaxsiy zaifliklar bilan cheklanishidan dalolat beradi.

Muhokama

Bu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Qahhorning istehzodan foydalanishi ijtimoiy tanqidning ko'p qirrali vositasi bo'lib, hayot murakkabliklari, inson xatti-harakatlari va jamiyat tuzilmalari haqida chuqur tushuncha beradi.

Kinoya jamiyat me'yorlarining tanqidi sifatida: "Baxt sari yo'l" kabi asarlarda inqilob ilgari surgan g'oyalar va byurokratik nazorat haqiqati o'rtasidagi tafovutni tanqid qilish uchun kinoya qo'llaniladi. "Qahhor" asarida shaxsiy hayotga erishmoqchi bo'lgan, ammo turg'un, buzuq tuzum barbod bo'lgan qahramonlarning ko'ngli to'qligini tasvirlaydi. Bu kinoya ijtimoiy islohot maqsadlari va unga putur etkazayotgan kuch tuzilmalari o'rtasidagi uzilishni ochib beradi. Qahhor bu qarama-qarshiliklarni yoritib, tinglovchilarni siyosiy tizimlarning o'z va'dalarini bajarishdagi samaradorligini shubha ostiga qo'yadi.

Xarakter ziddiyati: Qahhor personajlarining ichki ziddiyatlari uning kinoyadan foydalanishidagi yana bir asosiy xususiyatdir. Masalan, "Uchrashuv"da ijtimoiy o'zgarishlar tarafdori bo'lgan personajlar o'zlari qarshi chiqayotganini da'vo qilayotgan o'sha illatli amaliyotlar bilan shug'ullanuvchi sifatida tasvirlangan. Bu istehzoli dinamikani keltirib chiqaradi, bu muvofiqlikni talab qiladigan jamiyatda o'z ideallariga muvofiq yashash qiyinligini ta'kidlaydi. Qahramonlarning xatti-harakatlari va qadriyatlarini o'rtasidagi qarama-qarshilik Qahhorning inson tabiatining murakkabligi va nomukammalligiga bo'lgan ishonchini aks ettiradi. Bu istehzo bir-biriga zid bo'lgan istaklar va umidlar bilan boshqariladigan dunyoda ma'no uchun inson kurashining kengroq mavzusi haqida gapiradi.

Ijtimoiy-siyosiy sharh: Qahhor asarlaridagi kinoya ham o'tkir ijtimoiy-siyosiy sharh vazifasini o'taydi. Uning hukmron tabaqa, ziyolilar va mutasaddilarni tasvirlashi ko'pincha ularning oddiy odamlar duch kelayotgan voqelikdan ajralganligini ochib beradi. "Baxt sari yo'l" asarida ilg'or qadriyatlar tarafdori bo'lgan amaldor ishchilar sinfi kurashidan uzoqda ekani ko'rsatilib, siyosiy yetakchilikning xalq tajribasidan uzilgan kinoyasiga urg'u beradi. Bu istehzodan foydalanish boshqaruvning xalqning asosiy ehtiyojlarini qondira olmaganligini tanqid qilish vazifasini o'taydi, Qahhorning siyosiy tuzilmalardan ko'ngli qolganini yanada ta'kidlaydi.

Inson tabiati haqida mulohaza: Pirovardida, Qahhorning istehzo vazifasini inson tabiatiga xos bo'lgan ziddiyatlarni aks ettirish sifatida qo'llashi. Uning asarlaridagi qahramonlar shunchaki ijtimoiy kuchlar qurboni bo'lib qolmay, balki intilishlari ko'pincha o'z chegaralariga zid bo'lgan nuqsonli shaxslardir. Inson zaifligi va nomukammalligining istehzoli tasviri Qahhor adabiy uslubining muhim jihati bo'lib, o'quvchini inson o'ziga xosligi va maqsadiga oid kengroq ekzistensial savollarni ko'rib chiqishga undaydi. Qahhor buyuklikka intilayotgan, lekin ko'pincha o'zining zaif tomonlari tufayli to'siq bo'layotgan personajlarni tasvirlash orqali inson borlig'ining nozik va kinoyali ko'rinishini taqdim etadi.

Abdulla Qahhor ijodidagi kinoyani o'rganish uning shaxs va jamiyat ichidagi ziddiyatlarni o'rganishda hal qiluvchi vosita ekanligini ko'rsatadi. Qahhor kinoya orqali o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va insoniy voqeliklarini tanqid qiladi, alohida shaxslar duch kelayotgan muammolar, jamiyat tuzilmalarining barbodligi haqida fikr yuritadi. Uning istehzodan foydalanishi uning hikoyalarini boyitib, inson tabiatining murakkab tomonlarini aks ettirgan holda ijtimoiy va siyosiy tanqidning nozik, ammo kuchli vositasini taqdim etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhorning o'z asarlarida istehzoni qo'llashi jamiyat normalari, siyosiy tuzumlar va inson tabiatini tanqid qilishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Qahhor istehzoli vaziyatlarni mohirona tasvirlash orqali ham individual intilishlarga, ham inson xulq-atvorini shakllantiruvchi jamiyat tuzilmalariga xos bo'lgan ziddiyatlarni ko'rsatadi. Ko'pincha olijanob g'oyalar va og'ir voqeliklar o'rtasida qolib ketgan qahramonlari inson tabiatining murakkab va nomukammalliklarini aks ettiradi.

Qahhor istehzosi shunchaki adabiy vosita emas, balki o'quvchilarni siyosiy tizimlar samaradorligi, inson ixtiyorining cheklanganligi, shaxsiy istaklar va jamiyat kutishlari o'rtasidagi nomutanosiblik haqidagi chuqurroq savollar bilan jalb qilish vositasidir. Uning asarlari o'quvchilarni hayotning absurdlari va individual tajribalarni shakllantiradigan ijtimoiy va siyosiy kuchlar haqida fikr yuritishga taklif qiladi. Qahhor hazilni tanqidiy ijtimoiy sharhlar bilan uyg'unlashtirib, vaqt va kontekst bo'yicha o'quvchilarda aks-sado beradigan nozik va ta'sirli hikoya yaratadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Qahhorning kinoya tadqiqi insoniy holatni chuqur sharhlaydi, idealizm va voqelik o'rtasidagi ziddiyatni ochib beradi. Uning asarlari o'zbek adabiyotiga qo'shgan salmoqli hissi bo'lib, jamiyat va inson tabiati ziddiyatlarini o'rganish va anglash mumkin bo'lgan o'ziga xos ob'ektivni taqdim etadi. Qahhor istehzoni qo'llash orqali nafaqat o'z davrining ijtimoiy-siyosiy muhitini tanqid qiladi, balki insoniyat kechinmalari haqida ham abadiy fikr yuritadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev. A. (2012). O'zbek adabiyotining taraqqiyoti. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi O'quvchilar nashriyoti, 45-50 betlar.
2. G'aniyev. S. (2010). Abdulla Qahhorning adabiy merosi. Toshkent: Sharq nashriyoti, 78-85 betlar.
3. Karimov. I. (2011). O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'zbekiston, 120-125 betlar.
4. Mirzayev. R. (2013). Adabiy tahlil usullari va qoidalari. Toshkent: Ma'rifat, 60-65 betlar.
5. Qahhor. A. (2008). Tanlangan asarlari. Toshkent: Yangi avlod, 35-40 betlar.
6. Rahmonov. N. (2014). O'zbek adabiyotidagi iroda va iroda bilan bog'liq masalalar. Toshkent: O'zbekiston, 50-55 betlar.
7. Tursunov. M. (2009). Abdulla Qahhor va uning zamonasi. Toshkent: Ijtimoiy Fikr nashriyoti, 95-100 betlar.
8. Xudoyberganova. D. (2015). Adabiy tahlil va uning o'rni. Toshkent: Fan va texnologiya, 30-35 betlar.
9. Yusuf. N. (2012). Adabiyotda ironiyaning roli. Toshkent: Yangi Nashr, 110-115 betlar.